

УДК 371. 035 (438) (045)

*Олена Івашко,
старший викладач кафедри
англійської мови,
Маріупольський державний
гуманітарний університет*

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

У статті охарактеризовано передумови, які сприяли розвитку полікультурної освіти у Республіці Польща. Розглянуто питання стрімкого зростання кількості шкіл для національних меншин та етнічних груп. Подано інформацію відносно освіти іммігрантів, біженців, репатріантів у Польщі.

Ключові слова: полікультурна освіта, республіка Польща, національні меншини, етнічні групи.

В статье охарактеризовано предпосылки, которые способствовали развитию поликультурного образования в Республике Польша. Рассмотрены вопросы стремительного роста количества школ для национальных меньшин и этнических групп. Подано информацию об образовании иммигрантов, беженцев, репатриантов в Польше.

Ключевые слова: поликультурное образование, республика Польша, национальные меньшинства, этнические группы.

The article deals with the prerequisites, which favoured the development of the multicultural education in Poland. The questions of swift growth of schools for national minorities and ethnic groups have been considered. The information about the education of migrants, refugees and repatriates has been presented.

Key words: multicultural education, Polish Republic, national minorities, ethnic groups.

Питання полікультурності стає все більш нагальною проблемою у сучасному суспільстві, і тому аналіз педагогічного досвіду системи освіти інших країн, а саме, Польщі, як найближчого сусіда України та члена Євросоюзу, сприятиме впровадженню у навчальний процес найкращих ідей полікультурної освіти та формуванню полікультурної компетентності української молоді.

Полікультурна освіта як педагогічна проблема знайшла своє висвітлення в доробках таких українських дослідників, як: Г.С. Абібуллаєва, І.А. Зязюн, І.Ф. Лощенова, О.В. Матвієнко, Н.І. Ничкало, Л.Є. Перетяга,

І.В. Родигіна, Г.М. Розлуцька, О.Н. Саган, С.О. Сисоєва, І.В. Соколова, А.К. Солодка, Н.В. Якса. Розвиток полікультурності в інших країнах розкрито в роботах О.Г. Гаганової, Я.Г. Гулецької, О.С. Ковальчук, В.А. Погребняк, Я.В. Полякової.

Дослідженню Польської системи освіти присвячено наукові розвідки Я.С. Болтівець, А.В. Василюк, А.В. Каплун, Є.І. Коваленко, О.Й. Литвак, Н.І. Ничкало, С.О. Сисоєвої, Т. Фінікова, В.С. Ханенко. Проте, аналіз наукових джерел показав, що проблема полікультурної освіти у Польщі ще не розглядалася вітчизняними дослідниками. Отже, метою даної статті є висвітлення передумов упровадження концепцій полікультурної освіти у Республіці Польща.

За П. Гжибовським, полікультурна освіта – це модель, яка спирається на прагнення до контролю державою культурної динаміки суспільства і пристосування системи освіти до потреб різних культурних груп. Ефектом полікультурної освіти повинно стати покращення освітньої ситуації етнічних та культурних меншин, для того її пропаговано як освіту антирасистську, яка скерована до суспільної справедливості [5, 35].

Слушною є думка Т. Левовицького про те, що полікультурна освіта в різних видах, є відповіддю на суспільно-політичні зміни, які відбуваються, відповіддю на потреби багатьох груп людей, є також певним видом гуманітарної ідеології виховання і сферою суспільної практики, яка служить невимушеному розвитку людей, незалежно від їхньої національності і походження та їхніх культур [9, 27–28].

Отже, в результаті трансформації устрою після 1989 року та освітніх реформ у Польщі настала значна зміна в політиці держави відносно груп, які відрізнялися національно, етнічно чи релігійно. Політичні зміни сприяли зростанню активності національних та етнічних меншин, які зміцнювали свою ідентичність.

Додамо, що на сьогоднішній день у Республіці Польща мешкають приблизно 20 етнічних, релігійних і мовних груп, представники яких становлять близько 5 % населення краю. Г. Бояр визначає наступні найчисельніші національні та етнічні меншини: німці (300–350 тисяч), українці (близько 200–300 тис.), білоруси (близько 200–230 тис.), цигани (близько 20–25 тис.). Найбільшими є також регіональні меншини: кашуби (близько 370 тис.), сілезійці (близько 370 тис.), вармяци і мазури (близько 20 тис.), лемки (близько 50–60 тис.) [1, 71–73].

Зазначимо, що багатство етнічних, релігійних груп, створюючи спільний, проте неоднорідний культурний простір, були істотним елементом політичної системи I і II Речі Посполитої. У період 20-річчя міжвоєнного будівництва підвалин відродженої держави відбулося виразне зростання націоналістичних настроїв, таким чином існуюча різниця спостерігалася у значній частині політичних угруповань, як елемент, який дестабілізує суспільну та економічну ситуацію. Меншини не мали гарантованих рівних

прав і привілеїв, у сфері суспільної політики була пропагована модель асиміляції та культурної інтеграції [8, 31].

За П. Боскім, комуністичні влади, за часів правління Польської народної республіки, ще досить недавно робили чистки: в березні 1968 року – відносно осіб єврейського походження та по впровадженню воєнного стану проти «Солідарності». В обох випадках це було реалізоване через позбавлення польського громадянства [2, 167].

Так, після 1945 року меншини становили не більше ніж 3 % всього суспільства, при чому їхня кількість значно зменшилася до 1968 року. І хоча Конституція з 1952 року запевнювала рівність прав всім громадянам, а питання етнічної чи національної приналежності трактувала як приватну справу кожної людини, в адміністративній чи політичній практиці ці правила не були реалізовані. В Конституції поняття «національні меншини» було замінено ширшим і більш багатозначним поняттям «національності». Проявом асимілятивної політики можна визначити прагнення до фізичної елімінації присутності німців на західних та північних землях, а також українців та лемків на сході [8, 32]. Меншини трактовано інструментально, а питання етнічного походження чи національності використовувалися для політичних уподобань. Результатом дій, які мали на меті затирання всіх культурних різниць, було явище «скритого етнічного плюралізму». Фактична національна, етнічна і релігійна відмінність не знайшла розуміння в громадських закладах, а підтримка самосвідомості меншин стала можливою за допомогою освіти [8, 32].

Новим явищем, пов'язаним з демократизацією політичного життя в кінці вісімдесятих років, було зростання активності національних меншин, яке стосувалося німецької діаспори на Сілезії, білоруської на Білосточині, а також української, розкиданої по всій країні.

Зазначимо, що можливості освіти дітей та молоді з національних меншин та етнічних груп знайшли своє відображення і в польській системі освіти, а саме в «Законі про систему освіти» від 7 вересня 1991 року (Діюче законодавство з 2004 року, номер 256, дозвіл 2572, і номер 281, дозвіл 2781.) Закон упроваджує гарантії, які надають можливість публічним школам підтримувати національні мови, почуття національної, етнічної, мовної та релігійної самобутності, а особливо, навчання мови та власної історії культури. Це сприяло заснуванню шкіл та дошкільних закладів з мовою національної меншини, шкіл з додатковим навчанням рідної мови або міжшкільних груп навчання рідної мови [8, 35].

Умови, які стосуються навчання рідної мови, а також підтримання національної та етнічної самобутності, також регулює «Розпорядження Міністра народної освіти і спорту від 3 грудня 2002 року» відносно способів виконання школами та позашкільними закладами завдань, які б підтримували почуття національної, етнічної, мовної та релігійної свідомості учнів, котрі належать до національних меншин та етнічних груп (Діюче за-

конодавство з 2002 року, номер 220, дозвіл 1853) [10, 1]. Згідно з цим документом, рідну мову можна вивчати у всіх типах шкіл, а також в міжшкільних закладах, в яких згруповано учнів з різних шкіл. Згідно з пунктом 3 даного розпорядження, навчання дітей і молоді, які належать до національних меншин може відбуватися в школах чи відділах: а) з рідною мовою навчання; б) двомовних; в) з додатковим навчанням рідної мови.

Заслуговує уваги той факт, що мінімальна кількість учнів в початковій школі та в гімназії – 7 чоловік, а в післягімназійних школах – 14. Коли кількість учнів є меншою ніж уставлена, тоді навчання мовою національної меншини чи етнічної групи організовується в міжвідділових або міжкласових групах (Розпорядження Міністра народної освіти від 3.12.2002, параграф 5–6) [4, 262].

Розглядаючи ініціативи, які реалізуються державою у сфері освіти, можна назвати 2 основних напрямки діяльності, це – освіта для меншин (створення умов для збереження національними меншинами власної самобутності, наприклад, через навчання мови, підтримання культури і традицій); і освіта про меншин (наявність проблематики меншин в освітніх програмах, призначених для всіх учнів, а також в публічних ЗМІ). Окремими напрямками, які реалізуються державою, є заснування і підтримка інституцій, що займаються охороною традицій і спадщини культур національних меншин.

Наголосимо, що в країнах, які входять до Унії Європейської найважливішим документом, який регулює права національних меншин, є «Загальна конвенція Ради Європи про охорону національних меншин». Цей документ Польща підписала в 1995 році, а ратифікувала його 10 листопада 2000 року. Також 12 травня 2003 року Республіка Польща підписала «Європейську карту меншин або регіональних мов» [10, 3].

Вираженням цього стало стрімке зростання кількості шкіл для національних та етнічних меншин у 90-х роках ХХ століття. Так, їхня кількість зросла з 127 у 90-х роках до 1081 у 2006 році. Слід відзначити, що особливе зростання було у 2005/2006 навчальному році (232 школи). Також динамічно змінилася і кількість учнів, котрі вивчали рідну мову. Якщо в 1990 році в 127 школах вчилася 6,2 тис. учнів, то до 2006 року їхня кількість збільшилася до 49 тис. учнів в школах різного типу [10, с. 4].

Виразні зміни відбулися у вивченні німецької мови. Тільки від 1992 року німецьку мову можна було викладати в школах як рідну мову для німецької меншини у Польщі. Тоді з'явилося 10 шкіл для німецької меншини, в яких вчилася приблизно 1,3 тис. учнів. У наступних роках кількість шкіл стрімко зростає, а кількість учнів збільшується до 35–37 тис. учнів. Слід додати, що німецька, як рідна мова, вивчається не тільки в школах, але й позашкільних освітніх закладах. Останніми роками можна побачити динамічний розвиток освіти української та лемківської меншин, а також кашубської спільноти. На прикордонних територіях працюють також шко-

ли з німецькою, українською та литовською мовами навчання [10, 6].

Опрацювавши роботу національних шкіл І. Чернейевська звертає увагу на те, що білоруси не мають жодної національної школи. Білоруська меншина вибрала модель навчання рідної мови як додаткового предмету. М. Будита-Будзинська додає, що «найважливішою перепорою у навчанні білоруської є не брак підручників чи педагогічних кадрів, але стан свідомості самих білорусів» [168]. Батьки відмовляються від навчання білоруською, мотивуючи, що потім їхнім дітям важко вступати у інші навчальні заклади Польщі [4, 274].

Значної уваги заслуговує освіта дітей і молоді циганської спільноти, яка в порівнянні з освітою для інших національних та етнічних меншин є набагато специфічнішою – не проводяться заняття ні з циганської мови, ні з історії, ні з культури, цей переказ відбувається вдома, поза школою. А в школі, котру відвідують цигани, «класи мають завдання реалізувати програму початкової школи, принаймні частково, також вони створені не для того, щоб стати осередком передачі циганської культури, але для того, щоб налагодити передачу польської культури». Діти циганської спільноти навчаються переважно в громадських школах разом з польськими дітьми. Цікавим є відношення циганських лідерів до справи етнічної освіти: вони стверджують, що циганська школа була б для них етнічним гетто [4, 273].

Відносно даних Головного статистичного відділу (GUS) в навчальному 2002/2003 році в 4 початкових школах вчилася 117 учнів з циганської меншини. Протягом 4 років кількість шкіл різного типу, які проводили додаткові заняття для циганської молоді значно зросла. У 2006/2007 навчальному році таких шкіл було вже понад 300 і вчилася в них приблизно 2 тис. учнів циганського походження. Таке виразне збільшення кількості шкіл, насправді, було ефектом дій програми для циганської спільноти в Польщі [10, с. 9].

Також у 2003 році в Республіці Польща була впроваджена багаторічна «Програма для циганської спільноти» (прийнята 19 серпня 2003 року ухвалою номер 209 Ради Міністрів), яка координується Міністерством Внутрішніх Справ і Адміністрації. Ця «Програма» була розроблена на 2003–2013 роки з подальшим продовженням в наступних роках. У ній було звернено увагу на освіту, боротьбу з безробіттям, побутові ситуації, а також пропагування циганської культури та знань про циган у польському суспільстві [10, 6]. Ця програма сприяла появі так званої «системи циганських асистентів» – осіб циганського походження, які допомагають учителям зрозуміти циганських дітей, слідкують за порядком у класі, вони є посередниками у контактах між батьками і школою, пильнують відвідування, допомагають учням з домашніми завданнями [4, 264].

Усі освітні дії, впроваджені Міністерством Внутрішніх Справ і Адміністрації і Міністерством Народної Освіти для циганської спільноти, мають на меті вирівнювання освітніх шансів для дітей та молоді цигансь-

кого походження, через збільшення коефіцієнта закінчення школи, покращення рівня навчання та відвідування школи циганською молоддю. Школи можуть організувати додаткові освітні заняття для циганської меншини, які носитимуть вирівнювальний характер та допоможуть підтримати їхню етнічну ідентичність [10, 9].

У 2003 році дійшло до реформи системи освіти, яка викликала зміни у програмних основах, роботі над новими програмами для навчання і підручниками для учнів польського та іншого етнічного походження. Останніми роками також були опрацьовані стратегії розвитку литовської і німецької освіти, метою яких є пристосування реформи системи освіти до потреб даних меншин [4, 267].

Зауважимо, що чинником, який значною мірою вплинув на законодавство, що стосувалося національних меншин, став вступ Республіки Польща до Європейського Союзу. Громадяни Польщі ввійшли в 100 мільйонну сім'ю, до якої належать близько 280-290 національних груп. В Євросоюзі створено охоронну модель культурної різноманітності, в основі якої лежить 5 міжнародних правових систем: глобальна система ООН (яка сформована з 1945 року); система Ради Європи (яка існує від 1949 року); система КОВС (започаткована на конференції в Хельсінкі в 1975 році); і регіональні системи Центральноєвропейської ініціативи та Ради Балтійських держав; а також, системи Договорів між сусідніми державами [8, 35].

На думку Гільдебрандт-Випих, міф про монокультурну національну державу чи суспільство є неможливим в полікультурній Європі [6, 97]. Політичним контекстом полікультурності сучасної Європи вважається імміграційна політика. Йдеться мова не тільки про створення відповідних інституційно-правних меж для «єдиної спільноти» в умовах полікультурності, але про зміну свідомості громадян держав-членів ЄС – формується процес навчання, що означає «бути Європейцем» [6, 79].

За М. Буховським, у 2008 році в Республіці Польща нараховувалося 700 тис. іммігрантів [3, 32].

Згідно з польським правом, діти іноземців обов'язково мають навчатися в школі (Це регулюється ст. 94а «Закону про систему освіти» від 7 вересня 1991 року, діюче законодавство з 2004 року, номер 256, дозвіл 2572). Крім того, вказівки про освіту іноземців є в «Конституції Республіки Польща»: ст. 70, положення 1; «Конвенції про права дитини»: ст. 22 і 28; «Розпорядженні Міністра» народної освіти від 4.11.2001 року (Діюче зак. з 2001 року, ном.131, дозвіл 1458 стосовно прийому до шкіл та позашкільних закладів дітей, які не є громадянами Польщі.) [4, 261]. Наука в державних школах є для всіх іноземців безкоштовною до закінчення гімназії. Це стосується як іноземців, які легально і нелегально перебувають на території Польщі, так і осіб, котрі чекають на статус біженця, або вже отримали цей статус [4, 261].

Особи, які чекають на статус біженця, як дорослі, так і діти, мають

право на відвідування занять з польської мови, які проводяться в центрах. Проте, за І.Чернейєвською, рівень групи є настільки різним, що важко дібрати відповідні вправи, а біженці втрачають зацікавленість наукою і перестають відвідувати заняття. Особи, які вже отримали статус біженця, мають право на додаткові курси польської мови. Іммігранти вивчають польську мову платно. Що стосується навчання рідної мови для іноземців, то такого навчання немає в шкільній освіті. Проте, вірмени і в'єтнамці самі організували власну освіту [4, 266].

Репатріанти (як специфічна група, котра прибула з інших держав, але пов'язана з польською культурою) мають можливість, надану польською державою, відвідувати мовні курси ще до виїзду з краю, в якому вони мешкають, а також у Польщі доступ до двох курсів: «Польської мови», та «Адаптації в польському суспільстві» [4, 267].

Приєднавшись до Євросоюзу Польща повинна відповідати його вимогам стосовно сфери культури та освіти. Наголосимо, що в Євросоюзі полікультурна освіта трактується як вимога поваги прав людини і громадянина. Іншими словами, стандарти Союзу вимагають створення умов для впровадження такої освіти. Щоразу полікультурна освіта пов'язується з елементами європейської освіти, яка служить пізнанню європейської культури, прав та обов'язків в Унії, що, в результаті, сприятиме європейській інтеграції [9, 25]. Європейська інтеграція – особливо в межах Європейського Союзу – є сильним чинником, який впливає на полікультурність освіти. Цьому сприяють зростання міграції, щоразу відкритіший ринок праці, і, майже масові виїзди з метою освіти (головним чином на курси) та на заробітки. Ліквідація кордонів (в дослівному і символічному значенні) у значному збільшенні держав, які входять до Шенгенської зони (вільне пересування на території держав в межах даної зони), створюють незвичне зацікавлення іншими мовами та культурами, народжує натуральну потребу ближчого пізнання людей і культур європейського простору. Європейська інтеграція створює, власне, природні умови такої освіти [9, 25].

У Польщі – особливо після інтеграції до Європейського Союзу, а потім після ліквідації кордонів з державами Союзу – можна побачити, за словами Т. Левовицького, різнобічну пізнавальну активність дорослих людей, які охоче подорожують, вивчають іноземні мови, поглиблюють звичаї інших народів, пізнають культуру... Це утворює різні галузі освіти, особливі пропозиції (курси, студії, подорожі з освітньою та культурною метою, тощо) неперервної освіти. Виховується новий стиль життя – людини, яка подорожує і пізнає світ. Це також цінний досвід полікультурної освіти, а навіть більше – міжкультурної [9, 25].

Наступні роки після прийняття Польщі до Євросоюзу також сприяли змінам в ментальності поляків. На думку С. Качора, дуже важливим є постійне усвідомлення (нагадування собі), що польська культура має багато-

національні, багаторелігійні джерела, є частиною європейської культури і має в ній своє оригінальне місце [7, 103].

З'являються симптоми – дуже позитивні з освітньої точки зору – вигоди до проведення в школах, організаціях, осередках культури, інституціях освіти занять з тематики полікультурної освіти. Нові умови життя прискорюють розвиток даної освіти. Суспільні потреби показують, що – окрім форм, доступних всюди, безкоштовних, – повстав також ринок освітніх послуг у сфері розмаїтих елементів полікультурної освіти [9, 27].

Таким чином, на основі вищесказаного можна зробити висновок, що в Республіці Польща була закладена основа для полікультурної освіти, котра відповідає Європейським стандартам і сприяє розвитку національної самобутності етнічних меншин, які проживають на території країни.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку бачимо у характеристиці педагогічних досліджень польських науковців стосовно проблеми полікультурної освіти у Республіці Польща.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bojar H. Mniejszości społeczne w państwie i społeczeństwie III RP / H. Bojar – Wrocław, 2000. – S. 71–73.
2. Boski P. Wielokulturowość i psychologia dwukulturowej integracji / P. Boski // Czy klęska wielokulturowości / Red. H. Mamzer – Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora, 2008. – S. 165–207.
3. Buchowski M. Antropologiczne kłopoty z multikulturalizmem / M. Buchowski // Czy klęska wielokulturowości / Red. H. Mamzer – Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora, 2008. – S. 15–53.
4. Czerniejewska I. Odbicie wielokulturowości w edukacji wielokulturowej / I. Czerniejewska // Czy klęska wielokulturowości / Red. H. Mamzer – Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora, 2008. – S. 257–279.
5. Grzybowski Prz. P. Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości (konceptje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego) / Prz. P. Grzybowski – Bydgoszcz, 2005. – S. 35.
6. Hildebrandt-Wypych D. Wielokulturowość upolityczniona – wielokulturowość urynkowiona: dylematy europejskiej polityki migracyjnej / D. Hildebrandt-Wypych // Czy klęska wielokulturowości / Red. H. Mamzer – Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora, 2008. – S. 79–109.
7. Kaczor S., Sarleja T. Z. W drodze do społeczeństwa obywatelskiego (10 lat Wszechnicy roztoczańskiej) / S. Kaczor, T.Z. Sarleja – Zamość – Szczebrzeszyn – Radom, 2009. – S. 204.
8. Kubiszyn M. Edukacja wielokulturowa w środowisku lokalnym. Studium teoretyczno-empiryczne na przykładzie ośrodka «Brama grodzka /

- M. Kubiszyn. – Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2007. – 360 s.
9. Lewowicki T. Wielokulturowość i edukacja / T. Lewowicki // Kształcenie ustawiczne. Do wielokulturowości / pod. redakcja T. Lewowickiego i Fr. Szloska. – Warszawa – Radom, 2009. – S. 17–32.
 10. Raport «Szkolnictwo dla mniejszości narodowych i grup etnicznych w Polsce w roku szkolnym 2006/2007 // Dynamika przemian / Zespół dz Analiz i Prognozowania Kadr Oświaty – Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2007. – 31 s.